

به نام خدا

عزیزی که به انسان کرامت بخشید

دانشگاه تهران
دانشکده حقوق و علوم سیاسی

عنوان:

آثار گسترش تعهدات معاهده ای دولتها در زمینه حقوق بشر

استاد راهنما:

دکتر جمشید ممتاز

استاد مشاور:

دکتر سید علی سادات اخوی

نگارش:

سید علی موسوی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد

در

رشته حقوق بشر

۱۳۸۷ / ۱۶ / ۲۷

شهریور ۱۳۸۷

۹۰۵۱۴۹

کتابخانه اساتید دانشکده حقوق و علوم سیاسی
شماره ثبت کتابخانه

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

گروه آموزشی حقوق عمومی

گواهی دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

هیات داوران پایان نامه کارشناسی ارشد: سیدعلی موسوی

گرایش:

در رشته: حقوق بشر

با عنوان: آثار گسترش تعهدات معاهده ای دولتها در زمینه حقوق بشر

را در تاریخ: ۱۳۸۷/۶/۱۱

به عدد	به حروف
۱۶	هزارد

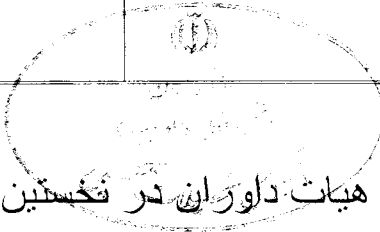
با نمره نهایی:

ارزیابی نمود.

معالی

با درجه

ردیف	مشخصات هیات داوران	نام و نام خانوادگی	مرتبۀ دانشگاهی	دانشگاه یا موسسه	امضاء
۱	استاد راهنما استاد راهنمای دوم (حسب مورد):	دکتر جمشید ممتاز	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲	استاد مشاور	دکتر سیدعلی سادات اخوی	استادیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۳	استاد داور (با استاد مشاور دوم)	دکتر سیدباقر میرعباسی	دانشیار	"	
۴	استاد داور (خارجی)				
۵	نماینده کمیته تحصیلات تکمیلی گروه آموزشی:	دکتر سیدباقر میرعباسی	دانشیار	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	

تذکر: این برگه پس از تکمیل هیات داوران در نخستین صفحه پایان نامه درج می گردد.

جمهوری اسلامی ایران
دانشگاه تهران

شماره _____
تاریخ _____
پرونده _____

اداره کل تحصیلات تکمیلی

باسمه تعالی

تعهد نامه اصالت اثر

اینجانب ^{سید علی موسوی} متعهد می شوم که مطالب مندرج در این پایان نامه / رساله حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این پژوهش از آنها استفاده شده است ، مطابق مقررات ارجاع و در فهرست منابع و مآخذ ذکر گردیده است. این پایان نامه / رساله قبلاً برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است . در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه از اعتبار ساقط خواهد شد .
کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به پردیس / دانشکده / مرکز دانشگاه تهران می باشد .

نام و نام خانوادگی دانشجو ^{سید علی موسوی}
امضاء
۸۷ / ۶ / ۱۱

آدرس : خیابان انقلاب اول خیابان فجر رازی - پلاک ۵ کد پستی : ۱۳۰۴۵/۵۶۸
فاکس : ۶۴۹۷۳۱۴

۱۳۸۷ / ۶ / ۲۷

چکیده

تحول در کلیه پدیده های انسانی، امر مفروضی است که انسان در پرتو آن در راستای اعتلای خود و پیشرفت جامعه ای که در آن زیست می کند، گام برمی دارد. این تغییر و تحول را می توان در شکل گیری و اجرای قواعد حقوقی به وضوح مشاهده نمود. قواعد و هنجارهای حقوقی متناسب با شرایط زندگی جوامع بشری و به هدف استقرار نظم عمومی و اقامه عدالت و نهایتاً احترام به نوع بشر تغییر یافته و متحول می شوند.

در این پژوهش سعی شده است که تغییر و تحول یادشده را در رشته خاصی از حقوق یعنی «حقوق بشر» مورد توجه قرار گیرد. البته تغییر و تحول مورد توجه ما صرفاً در زمینه گسترش تعهدات معاهده ای دولتهاست و آنهم از نوع گسترش محتوایی.

با توجه به عملکرد بعدی دولتها در اجرای تعهدات قراردادی خود در زمینه حقوق بشر و همچنین ماهیت متفاوت معاهدات حقوق بشر، هم از نظر شکلی و هم از نظر ماهوی می توان اذعان داشت که تعهدات حقوق بشری دولتها که از عضویت آنها به کنوانسیونها و اسناد حقوق بشری ناشی شده اند، در دو بعد قلمرو تعهدات و محتوای آنها گسترش یافته اند.

در فصل اول این تحقیق به بررسی نقش عملکرد بعدی دولتها در زمینه حقوق بشر در پرتو فعالیتهای کمیسیون حقوق بین الملل و مباحث مطروحه در جریان تدوین کنوانسیون حقوق معاهدات ۱۹۶۹ وین پرداخته شده و ماهیت متفاوت معاهدات حقوق بشری در ابعاد مختلف نوع تعهدات، چگونگی اعلام حقوق شرط نسبت به آنها، جانشینی دولتها در معاهدات حقوق بشری و طبیعت و جوهره تعهدات حقوق بشری مورد توجه قرار گرفته است.

در فصل دوم به بررسی مصادیق گسترش ماهوی تعهدات قراردادی دولتها در سه زمینه حقوق غیر قابل تعلیق، شکنجه و دادرسی عادلانه پرداخته شده است. در این بخش از پایان نامه با استناد به تفاسیر کلی کمیته حقوق بشر و آراء نهادهای قضایی و شبه قضایی و همچنین عملکرد بعدی دولتها در قالب سازمانهای منطقه ای و بین المللی از جمله سازمان ملل متحد، اعلام می گردد که ماهیت و محتوای مواد ۴، ۷ و ۱۴ میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی که به ترتیب در ارتباط با سه موضوع فوق الذکر می باشد، دچار گسترش شده و دولتها ناگزیرند که تفسیر گسترش یافته تعهدات مزبور را مد نظر قرار داده و به تدریج اجرا نمایند.

مطمئننا این روند دارای آثار حقوقی قابل توجهی خواهد بود. این موضوع در فصل سوم مورد بررسی قرار گرفته است. نگارنده بر این باور است که تعهدات معاهده ای گسترش یافته هنوز از سوی دولتها بعنوان تعهدات الزام آور تلقی نمی شوند، اما دولتها در پی ارائه جلوه و چهره ای حقوق بشری از

خود بوده و نیم‌نگاهی به این موضوع دارند. کما اینکه در برخی از دولتها در قالب قوانین و آراء قضایی به این مسئله توجه شده است. در این فرآیند دولتها کوشش می‌کنند یا به عبارت بهتر مجبورند که تعاریف جدیدی را در قبال برخی از مفاهیم مانند «مصونیت دولتها» ارائه دهند که ملاحظات حقوق بشری را در بر گرفته باشد. بی‌شک نقش سازمانهای غیر دولتی در این فرآیند بسیار موثر بوده و همانند کاتالیزوری عمل می‌کنند که در نتیجه آن نقش دولتها تحدید شده و جایگاه حقوق بشر ارتقاء می‌یابد. حقوق بشر را باید بعنوان یکی از آمال و آرزوهای جامعه بین‌المللی عنوان کرد که توجه به آن بعد از جنگ جهانی دوم دوچندان شده است. در این راستا بر تحقق و عینیت یافتن حقوق بشر در بسیاری از اسناد نهادهای بین‌المللی و منطقه‌ای تاکید می‌شود. اگرچه این پدیده میمون هنوز با مشکلات متعددی مواجه است لیکن شایسته است که غنیمت شمرده شود و در راستای اعتلای آن تلاش نمود؛ کما اینکه بسیاری از علمای حقوق بین‌الملل در دیدگاهها و دکترینهای خود بدان توجه می‌کنند.

پیشگفتار

به یقین می توان گفت که مقوله حقوق بشر در کنار موضوعاتی چون صلح و امنیت بین المللی و توسعه پایدار بعنوان یکی از مهم ترین موضوعات مطرح در جامعه بین المللی کنونی ماست. به طوریکه همواره شاهد برگزاری کنفرانسها، نشستها و جلسات مختلف در سطوح ملی، منطقه ای و بین المللی به منظور بررسی آخرین تحولات حقوق بشری هستیم. در حال حاضر نهادهای مختلف منطقه ای و بین المللی، سازمانهای غیردولتی ملی و بین المللی و مراکز دانشگاهی هریک به نحوی از انحاء در پی بررسی و تجزیه و تحلیل تحولات و تطورات موضوع حقوق بشر می باشند.

دولتها که هنوز مهم ترین بازیگران عرصه بین المللی هستند، ناگزیرند برای حفظ منافعشان، تحولات مزبور را پیگیری نموده و لاقلاً با آگاهی تن به تحدید حاکمیت خود بدهند؛ امری که در برابر آن مقاومت نموده و خواهند نمود. با این وجود دولتها در چارچوب «جامعه بین المللی» و نه «جامعه بین المللی دولتها» قرار گرفته اند و برای ساماندهی تعاملات خود با دیگر بازیگران جامعه بین المللی مجبورند که با تحولات حقوق بشری همراهی نمایند.

یکی از تحولات یادشده، گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر می باشد. این توسعه و گسترش در پرتو عملکرد بعدی دولتها در چارچوب اعمال دولتی و رویه و فعالیتهای نهادهای بین المللی و همچنین اهمیت یافتن بیش از پیش معاهدات حقوق بشری صورت گرفته و در حال انجام است.

بنا به پیشنهاد استاد عزیزم جناب آقای دکتر جمشید ممتاز، پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته حقوق بشر را به بررسی موضوع یادشده اختصاص دادم، تا در سایه راهنماییها و رهنمودهای ایشان و دیگر استادان گرامی در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران و انشاءالله با تلاش و کوشش

علمی خود، بر معلومات و سواد خود بیافزایم. بدیهی است که کاستیهای علمی در فرآیند انجام تحقیق بر عهده نگارنده است.

بر خود فرض می‌دانم در وهله اول از استاد مسلم حقوق بین الملل ایران، جناب آقای دکتر جمشید ممتاز، که همواره از وجودش بهره‌ها برده و نکات گوناگون علمی و اخلاقی آموخته‌ام، در کمال تواضع و فروتنی سپاسگزاری نمایم. وجود ایشان برای ملت ایران افتخار بزرگی است و خداوند را شاکرم که به من توفیق داده که در فرصتهای مختلف از تشعشعات علمی و اخلاقی ایشان بهره‌مند شوم. همچنین وظیفه خود می‌دانم از استادان گرامی آقایان دکتر سادات اخوی، استاد محترم مشاور و دکتر میرعباسی استاد محترم داور خود به خاطر راهنماییهای علمی تشکر و قدردانی کنم.

در انجام این تحقیق برای کسب راهنمایی و طرح سوالات خود به خدمت استادان ارجمند آقایان دکتر فلسفی، دکتر بیگ زاده، دکتر آشوری، دکتر رنجبریان، دکتر کدخدایی، دکتر سیفی، دکتر موسوی، دکتر زمانی، دکتر ضیایی بیگدلی، دکتر جاوید و خانم دکتر امین زاده رسیده و از مجموعه نظرات و دیدگاههای آن عزیزان بهره‌مند شدم، که بر خود واجب می‌دانم که از آن بزرگواران سپاسگزاری کنم.

در پایان از همسر، سرکار خانم مهندس زهرا شکوری و پسر عزیزم، احسان، به خاطر همراهی و

صبرشان ممنونم.

سید علی موسوی

دانشگاه تهران - شهریور ۱۳۸۲

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
۲	۱- طرح موضوع.....
۶	۲- هدف تحقیق.....
۷	۳- بررسی ادبیات موجود.....
۷	۴- روش تحقیق.....
۸	۵- سوالات اصلی و فرعی تحقیق.....
۸	۶- سازماندهی تحقیق.....
۱۰	فصل اول : عوامل گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر.....
۱۲	مبحث اول : عملکرد بعدی دولتها در معاهدات بین المللی.....
۱۴	۱- عملکرد بعدی دولتها در طرح ۱۹۶۴ کمیسیون حقوق بین الملل در خصوص حقوق معاهدات ..
۱۶	۲- عملکرد بعدی دولتها در طرح ۱۹۶۶ کمیسیون حقوق بین الملل در خصوص حقوق معاهدات ..
۱۸	۳- اصلاح معاهدات بواسطه عملکرد بعدی بعنوان يك قاعده عرفی ..
۲۱	۴- بررسی اجمالی گسترش افقی تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر.....
۲۵	مبحث دوم: ماهیت متفاوت معاهدات حقوق بشری ..
۲۷	۱- تفاوت ماهوی معاهدات حقوق بشری ..
۳۵	۲- تفاوت شکلی معاهدات حقوق بشری ..
۴۰	جمع بندی.....
۴۲	فصل دوم : گسترش تعهدات معاهده ای دولتها در زمینه حقوق بشر.....
۴۳	مبحث اول : گسترش تعهدات قراردادی در خصوص بند ۲ ماده ۴ میثاق (حقوق غیر قابل تعلیق).....
۴۴	۱- حقوق غیر قابل تعلیق در معاهدات حقوق بشری ..
۴۹	۲- حقوق غیر قابل تعلیق در مشروح مذاکرات تدوین میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی ..
۵۰	۳- حقوق غیر قابل تعلیق در تفاسیر کلی شماره ۵ و ۲۹ کمیته حقوق بشر ..
۵۵	۴- حقوق غیر قابل تعلیق در کمیسیون حقوق بشر ..
۵۶	۵- تبیین گسترش حقوق غیر قابل تعلیق.....

مبحث دوم : گسترش تعهدات قراردادی در خصوص ماده ۷ میثاق (حق منع شکنجه).....	۶۴
۱- ممنوعیت شکنجه در معاهدات حقوق بشری	۶۴
۲- حق ممنوعیت شکنجه در مشروح مذاکرات تدوین میثاق بین المللی حقوق مدنی و سیاسی.....	۶۷
۳- ممنوعیت شکنجه در تفاسیر کلی کمیته حقوق بشر	۶۷
۴- نقش رویه قضایی در گسترش ماهیت و محتوای حق ممنوعیت شکنجه.....	۷۱
مبحث سوم : گسترش تعهدات قراردادی در خصوص ماده ۱۴ میثاق (دادرسی عادلانه).....	۷۶
۱- حق دادرسی عادلانه در معاهدات حقوق بشری	۷۶
۲- نقش سازمان ملل متحد در جلوگیری از اعطای عفو به مرتکبین نقض حقوق بشر	۷۸
۳- رویه قضایی در ممنوعیت اعطای عفو	۸۱
۴- نظریه ۹ اوت ۱۹۹۴ کمیته حقوق بشر	۸۱
۵- آرای دیوان آمریکایی حقوق بشر	۸۶
۶- رای دیوان آمریکایی حقوق بشر در خصوص قضیه باریوس آلتوس	۸۷
۷- رای دیوان آمریکایی حقوق بشر در پرونده آلموناسید آرلانو علیه شیلی	۹۱
جمع بندی.....	۹۶
فصل سوم : آثار گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر	۹۸
مبحث اول : گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر: حقوق مطلوب یا حقوق موجود؟	
.....	۱۰۰
مبحث دوم : تاثیر گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر بر مصونیت دولتها	۱۰۹
مبحث سوم : گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر و نقش سازمانهای غیردولتی	۱۱۸
جمع بندی.....	۱۲۱
نتیجه گیری	۱۲۳
فهرست منابع	۱۲۹

مقدمه

مقدمه

۱- طرح موضوع

مهم ترین ویژگی دانش حقوق در کلیه شاخه های آن، پویایی و تغییر مداوم قواعد آن می باشد. خصلت موقتی بودن قواعد حقوقی، از آن روست که دانش حقوق، موضوع دگرگونیهای مستدام است.^۱ به عبارت دیگر هیچ اصل یا قاعده حقوقی را نمی توان یافت که تغییر ناپذیر و ثابت باشد. از اینرو مجموعه تعهدات ناشی از آن قواعد حقوقی نیز دچار نوعی قبض و بسط می شوند. البته توضیح این نکته ضروری است که پویایی و تغییر مداوم قواعد حقوقی در راستای استقرار هر چه بیشتر و زلال تر اهداف حقوق - بطور مشخص عدالت - می باشد. تفصیل این موضوع را می توان در مباحث مربوط به فلسفه حقوق پی گرفت.^۲

از سوی دیگر، امروزه موضوع حقوق بشر یکی از مهم ترین موضوعات جامعه بین المللی محسوب می شود و روزی نیست که خبری در این خصوص در رسانه ها و جراید دیده نشود. به عبارت دیگر می توان اذعان نمود که پارادایم رعایت حقوق بشر و احترام به کرامت انسانی بطور روزافزونی در حال تقویت و نضج گرفتن است.

این فرآیند نه تنها از سوی دولتهای جهان و برخی سازمانهای دولتی و غیر دولتی ذیربط و علاقمند به مباحث حقوق بشری پیگیری می شود، بلکه از سوی برخی از ارکان مهم ملل متحد مانند شورای امنیت که به ظاهر چندانی مداخلیتی در موضوع ندارند، مورد توجه عمیق قرار گرفته است.^۳

^۱ هانری لی برونل، **جامعه شناسی حقوق**، ابوالفضل قاضی، (تهران: نشر دادگستر، ۱۳۷۶) ۴۶-۴۷.

^۲ برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به: محمد علی موحد، **در هوای حق و عدالت**، (تهران: نشر کارنامه، ۱۳۸۱)

^۳ See: Mariano J. Aznar- Gomez, "A Decade of Human Rights Protection by UN Security Council: A Sketch of Deregulation?". *European Journal of International Law*, 2002. Vol.13. No.1. pp. 233-241.

چراکه حقوق بشر و مبانی آن ایجاب می کند که در راستای تحقق آن نهادهای مختلف بین المللی دخیل شوند. به گونه ای که در برخی موارد فعالیت یک نهاد بین المللی در بدو امر نامرتبط به نظر رسیده، اما پس اندکی تعمق به رابطه مستقیم آن با موضوع حقوق بشر آگاه می شویم. این مسئله از آنروست که بسیاری از حقوق بشر از یکدیگر مشتق شده اند. مثلاً حق حیات از لحاظ تاریخی، از حمایت انسان در برابر قتل عمد ناشی شده است، تاجاییکه شامل خدمت به صفاتی شده که بدون آن بقای بشر غیر ممکن شده است. (مانند غذا، سرپناه و پوشاک) و تا شامل شدن زندگی در شان انسان (از طریق کار و پاداش و دستمزد که بدون آن زندگی بشر پائین تر از معیار و استاندارد خواهد بود) پیشرفت خواهد نمود.⁴

تدوین معاهدات بین المللی عام و خاص در زمینه رعایت حقوق بشر را می توان عینی ترین مصداق این فرآیند دانست. چراکه پس از پایان جنگ جهانی دوم، بطور تدوین معاهدات حقوق بشری یکی از مشغله های مهم و چالش برانگیز دولتها در عرصه بین المللی بوده است. البته نباید اهمیت تصویب و انتشار اسناد نهادهای مختلف بین المللی و منطقه ای در خصوص رعایت حقوق بشرمانند اعلامیه جهانی حقوق بشر را فراموش نمود؛ که چه بسا در برخی مواقع اهمیت آنها به مراتب بیشتر از معاهدات حقوق بشری تلقی می گردد.

نظر به اهمیت معاهدات بین المللی حقوق بشر و لزوم رعایت تعهدات ناشی از آنها از سوی دولتهای متعاقد و ضرورت توجه به فضای عمومی نظام بین المللی پیرامون اجرای تعهدات حقوق بشری، شاهد تحولاتی در این هستیم. به عبارت دیگر چنانچه بخواهیم متن⁵ کنوانسیونها و معاهدات حقوق بشری

---

⁴ مایکل فریدمن، **مبانی حقوق بشر**، ترجمه فریدون مجلسی (تهران: مرکز انتشارات وزرات امور خارجه، ۱۳۸۲)، ص

⁵ Text

را در حل و هوا یا فضای⁶ کنونی نظام بین المللی مورد مذاقه حقوقی قرار دهیم، مشاهده می کنیم که تغییراتی در راستای گسترش تعهدات حقوق بشری دولتها بوجود آمده است.⁷

با در نظر گرفتن رهیافت حقوقی و نگاه به فرآیند رعایت هنجارهای حقوق بشری در نظام بین المللی، می توان دریافت که تعهدات حقوق بشری دولتها که ناشی از عضویت آنها در معاهدات حقوق بشری است، هم در دامنه و هم در محتوا در اثر عملکرد بعدی دولتها و به واسطه ماهیت متفاوت اسناد حقوق بشری گسترش یافته اند.

به عبارت دیگر می توان اذعان داشت که تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر در حکم امری قطعی و تغییر ناپذیر نیست، بلکه در طول سالهای اخیر در اثر عملکرد بعدی دولتها که در اسناد نهادهای بین المللی و منطقه ای، رویه قضایی محاکم بزرگی چون دیوان بین المللی دادگستری، دیوان اروپایی حقوق بشر، دیوان آمریکایی حقوق بشر و نظریات تفسیری نهادهایی چون کمیته حقوق بشر انعکاس یافته، توسعه پیدا نموده اند. بعنوان مثال می توان به نقش دیوان بین المللی دادگستری در این زمینه اشاره داشت.⁸ اگرچه دیوان صرفا صلاحیت رسیدگی قضایی به اختلافات بین دولتها دارد و موضوع حقوق بشر عمدتا مربوط تعاملات و روابط دولتها با اتباع آنها می شود، لکن دیوان با صدور آرائی در

---

⁶ Context

⁷ توضیحا باید گفت که چندی است گسترش حقوق بین الملل بطور اعم مورد توجه جامعه بین المللی قرار گرفته است. در همین راستا کمیسیون حقوق بین الملل موضوعی را تحت عنوان «از هم گسیختگی حقوق بین الملل: مشکلات ناشی از تنوع یافتن و گسترش حقوق بین الملل» برای بررسی های بعدی مد نظر قرار داده است. برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به:

Report of the Study Group of the International Law Commission on “Fragmentation of International Law: Difficulties Arising From The Diversification And Expansion of International Law. A/CN.4/L.682/Add.1, 2 May 2006.

⁸ Rosalyn Higgins. “Human Rights in the International Court of Justice”. *Leiden Journal of International Law*. Vol. 20 (2007), pp. 745–751

راستای تقویت و ارتقاء حقوق بشر عمل کرده است. بطوریکه در حال حاضر حقوق بشر بصورت مستمر و نظامند در آراء و نظریات دیوان بین المللی دادگستری مورد توجه قرار گرفته است.^۹ شاید یکی از دلایل مهم این رهیافت دیوان حضور قضاتی چون روزالین هگینز^{۱۰}، برونو سیما^{۱۱}، توماس بروگنتال^{۱۲} و کویجمانز^{۱۳} که دارای سوابق و فعالیتهای حقوق بشری هستند، در دیوان بین المللی دادگستری باشد.^{۱۴}

از سوی دیگر ماهیت متفاوت اسناد و معاهدات حقوق بشری، که به یقین باید آنها را بعنوان اسناد زنده در نظر گرفت، باعث شده است که دیدگاه جامعه بین المللی اعم از دولتها، سازمانهای بین المللی و منطقه ای، نهادهای بین المللی قضایی، سازمانهای غیردولتی ملی و بین المللی و نهایتاً افکار عمومی جوامع بشری دیدگاهی کاملاً متفاوت نسبت به دیگر اسناد بین المللی داشته باشد. این امر موجب شده است که تعهدات ناشی از این معاهدات بطور خودکار بر بازیگران عرصه بین المللی تحمیل شود؛ امری که شاید از نظر طرفداران نظریه اصالت اراده دولتها نوعی بدعت محسوب می شود، اما واقعیت جامعه کنونی ماست.

^۹ برای مطالعه بیشتر در زمینه دیدگاههای حقوق بشری دیوان بین المللی دادگستری و انعکاس آن در آراء دیوان مراجعه کنید به: سیده فرنک فسیحی لنگرودی، **حقوق بشر در آراء دیوان بین المللی دادگستری**، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بین الملل به راهنمایی آقای دکتر سید باقر میرعباسی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.

^{۱۰} Judge Higgins

^{۱۱} Judge Buergenthal

^{۱۲} Judge Simma

^{۱۳} Judge Kooijmans

^{۱۴} "Human Rights in the International Court of Justice", *Op.Cit*, p.746

همانطوریکه علاوه بر عملکرد بعدی دولتها، به نقش موثر قضاوت دیوان بین المللی دادگستری و دیگر نهادهای بین المللی قضایی و بطور کل به نقش علمای حقوق و همچنین ماهیت متفاوت معاهدات حقوق بشری، اشاره گردید بجاست که نقش سازمانهای بین المللی غیردولتی را نیز فراموش نکنیم. اگرچه برخی از دولتها هنوز در برابر ایفای نقش سازمانهای مزبور مقاومت می کنند، ولی باید اذعان داشت که واقعیت سازمانهای غیردولتی امر مسلم بوده و دولتها ناگزیر به تعامل با آنها هستند.^{۱۵}

۲- هدف تحقیق

در پژوهش حاضر برآنیم که روند گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر را مورد بررسی قرار دهیم. این روند در دو بعد «دامنه شمول» (گسترش افقی) و «ماهیت و محتوای» (گسترش عمودی) تعهدات صورت گرفته است، که با توجه به انجام تحقیق دیگری در زمینه گسترش افقی^{۱۶} بنا بر نظرات و دیدگاههای استادان محترم راهنما و مشاور مقرر گردید که در این پژوهش بر تبیین روند گسترش ماهوی تاکید شود.

در این راستا ابتدا به بررسی عوامل گسترش تعهدات قراردادی، سپس به بررسی برخی مصادیق گسترش ماهوی تعهدات قراردادی و در نهایت آثار گسترش تعهدات معاهده ای دولتها در زمینه حقوق بشر خواهیم پرداخت.

---

¹⁵ با توجه به اهمیت موضوع و نقش سازمانهای غیردولتی در حوزه های مختلف، بنا به پیشنهاد و درخواست دبیر کل وقت سازمان ملل متحد (آقای کوفی عنان) هیاتی مرکب از کارشناسان برجسته جهان، گزارشی را در این زمینه تهیه کردند. برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به:

"We the peoples: civil society, the United Nations and global governance". Report of the Panel of Eminent Persons on United Nations-Civil Society Relations. UN. Doc. A/58/817. 11 June 2004

¹⁶ برای مطالعه بیشتر مراجعه کنید به: حوریه حسینی، **اعمال فراسرزمینی تعهدات حقوق بشری**، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق بشر، به راهنمایی آقای دکتر سید علی سادات اخوی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ۱۳۸۶.

۳- بررسی ادبیات موجود

نگارنده پس از حضور در سخنرانی جناب آقای دکتر جمشید ممتاز در تاریخ ۱۳۸۴/۹/۲۱ در مرکز مطالعات حقوق بشر دانشگاه تهران در خصوص همین موضوع و توصیه ایشان به دانشجویان برای بررسی علمی موضوع در قالب رساله کارشناسی ارشد، به بررسی مقدماتی موضوع پرداخت. با توجه به بررسیهای بعمل آمده این نتیجه حاصل شد که نه تنها در چارچوب پایان نامه های کارشناسی ارشد و دکتری به این موضوع پرداخته نشده، بلکه در هیچ کتاب یا مقاله فارسی، موضوع گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر مورد تجزیه و تحلیل قرار نگرفته است.

البته برخی از نویسندگان غربی در قالب کتاب و مقاله به بررسی این موضوع که عمدتاً مربوط به گسترش دامنه و نه محتوای تعهدات قراردادی می باشد، به بررسی آن پرداخته اند که مورد استفاده نگارنده قرار گرفته است.

۴- روش تحقیق

معمولاً در تحقیقات و پژوهشهای مربوط به علوم انسانی، سعی بر آن است که سوال تحقیق دارای ماهیت علی-تحلیلی باشد، تا محقق با شیوه ای تحلیلی در زمینه موضوع مربوطه تحقیق نماید. اما در تحقیقات و پژوهشهای حقوقی^{۱۷}، که عمدتاً مبتنی بر روش توصیفی است، مجموعه فعالیت‌های علمی

---

^{۱۷} برای مطالعه حقوق بین الملل سه روش جداگانه وجود دارد که هیچ یک با دیگری در تعارض نیست:

الف- روش توصیفی که بنا بر آن پدیده‌های موجود به طور دقیق توصیف و طبقه بندی می شوند. با استفاده از این روش، مشاهده حقوق بین الملل از درون سیستم میسر می گردد و سیمای واقعی نظام حقوقی آشکار می شود. تحلیلی که بر اساس این روش به عمل می آید، تحلیل قضایای دستوری حقوقی است تا آنکه محتوا و لوازم قاعده ای که باید بدین ترتیب استنباط گردد فراهم آید. در حوزه این تحلیل جزئی، حقوق بین الملل فرآورده ای غائی به شمار نمی آید بلکه نقطه حرکت و میزان و شاخص حرکت اجتماعی است.

ب- روش تحلیل علمی. بنا بر این روش، از آنجا که حقوق بین الملل مجموعه ای در حد سیستم یا نظام حقوقی است، ارزش هر یک از عناصر حقوقی (هنجار، نهاد، آیین و مکانیسم) باید به لحاظ کل نظام سنجیده شود؛ به صورتی که شناخت

محقق بر پایه اسناد و تصمیمات حقوقی باشد. بر این اساس در این پژوهش، علاوه بر مراجعه به منابع کتابخانه ای اعم از کتب، مقالات و اسناد به دو زبان فارسی و انگلیسی، با تعدادی از استادان محترم حقوق بین الملل در دانشگاههای تهران، شهید بهشتی و علامه طباطبایی و همچنین برخی از قضات محترم آشنا به مباحث حقوق بین الملل و حقوق بشر مصاحبه های علمی و مشورت های تحقیقاتی بعمل آمده است.

۵- سوالات اصلی و فرعی تحقیق

سوالات تحقیق حاضر رابطه ای متناظر با عناوین فصول تحقیق دارند. به گونه ای که هر فصل به پاسخ یکی از سوالات پژوهش اختصاص یافته است. بر این اساس سوال اصلی، که در فصل سوم برای پاسخ بدان سعی و تلاش علمی صورت خواهد پذیرفت، اینست: «آثار گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر چیست؟» طبیعتاً برای پاسخ به این سوال دو سوال فرعی دیگر مطرح می گردد که: اولاً «عوامل گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق کدامند؟» و ثانیاً «مصادیق گسترش تعهدات قراردادی دولتها در زمینه حقوق بشر در کدامیک از حقوق متجلی شده اند؟» که پاسخهای دو سوال اخیر به ترتیب در فصلهای اول و دوم پژوهش حاضر ارائه خواهد شد.

۶- سازماندهی تحقیق

یکی مبتنی بر دیگری شود. هدف از تحلیل روشمند، شناخت کاربردی هر یک از این عناصر پدید می آید اثبات گردد. این تحلیل نوع روابط، میزان نفوذ و استلزامات هر یک از عناصر جزئی را بصورت متقابل و متقارن نشان می دهد.

ج- روش فراحقوقی یا روش سیاسی - حقوقی، که با استفاده از آن می توان حقوق بین الملل را همچون بخشی از یک مجموعه وسیع تر مورد بررسی و مطالعه قرار داد. هدف از تحلیلی که با استفاده از این روش به عمل می آید روشن کردن این نکته است که چرا حقوق بین الملل در ظرف زمان معین موجودیت دارد. اصل متعارف در این تحلیل آن است که حقوق بین الملل فر آورده ای غائی و متغیر است که با سایر عناصر مجموعه وسیعتر که جامعه بین المللی نامیده شده است، تعاملاتی ظریف دارد. برگرفته از: هدایت الله فلسفی، **حقوق بین الملل معاهدات**، (تهران فرهنگ نشر نو، ۱۳۷۹)، صص. ۲۴-۲۵.

پژوهش حاضر مشتمل بر یک پیشگفتار، مقدمه، سه فصل، نتیجه گیری و فهرست منابع می باشد. در مقدمه تحقیق عناوین طرح موضوع، هدف از تحقیق، بررسی ادبیات موجود، سوال اصلی تحقیق و سازماندهی تحقیق مورد توجه قرار گرفته اند. در فصل اول به بررسی عوامل گسترش تعهدات قراردادی دولت‌ها در زمینه حقوق بشر، در فصل دوم به بررسی حقوقی مصادیق گسترش ماهوی تعهدات قراردادی دولت‌ها در زمینه حقوق بشر و در فصل سوم نیز به بررسی آثار گسترش تعهدات قراردادی دولت‌ها در خصوص حقوق بشری پرداخته شده است. در نتیجه گیری پژوهش، ضمن ارائه خلاصه ای از مباحث سه فصل یاد شده، با مدنظر قراردادن سوال اصلی تحقیق، سعی شده است که نتیجه گیری علمی و حقوقی ارائه شود.

فصل اول :

عوامل گسترش تعهدات قراردادی

دولتها در زمینه حقوق بشر